

PERSPEKTIVY ČR NA MEZINÁRODNÍM TRHU OLEJNIN

PERSPECTIVES OF CR IN THE INTERNATIONAL OILSEED CROP MARKET

PETR TUČEK

VÚZE Praha

Summary, Keywords

The international oilseed crop market shows, in the last decade, a moderately higher dynamics in comparison with the other segments of agrarian market. Its commodital and territorial structure is changing. Perspectively, the substantial part of the world export of oilseed crops will be realized from the South American countries. The price competition ability of advanced countries will decrease, together with the decline of their part in the world export. The oilseed crop demand will increase and the price development will be more dynamic in comparison with the majority of the other agrarian raw materials. CR is in the European context the significant oilseed exporter and the perspectives in oilseed rape, sunflower, mustard and poppy seeds are favourable. The position of Czech agrarian sector in the international market could be improved by the assortment changes towards the increase of product portion with a higher added value.

Keywords: Oilseeds, Rapeseed, Poppyseeds, Mustardseeds, Sunflowerseed, World Production, Exports, Imports, Oils and Fats, Oilmeals, Agrarian external trade, Teritorial Structure, Development of average Prices, Main Commodities of Czech agrarian Export

Souhrn, klíčová slova

Mezinárodní trh olejnin vykazuje v poslední dekádě mírně vyšší dynamiku v porovnání s ostatními segmenty agrárního trhu. Jeho komoditní i teritoriální struktura se mění. Perspektivně bude rozhodující podíl světového exportu olejnin realizován z jihoamerických zemí. Cenová konkurenceschopnost vyspělých zemí se sníží, společně s poklesem jejich podílu na světovém vývozu. Poptávka po olejninách bude vzrůstat a cenový vývoj bude dynamičtější než u většiny ostatních agrárních surovin. ČR je v evropském kontextu významným vývozcem olejnin a perspektivy exportu řepky, slunečnice, hořčice i maku jsou příznivé. Pozici agrárního sektoru ČR na mezinárodním trhu by zlepšila změna sortimentu vývozu směrem ke zvýšení podílu produktů s vyšší přidanou hodnotou.

Klíčová slova: Olejnin, řepka, mák, hořčice, slunečnice, světová produkce, vývoz, dovoz, oleje a tuky, olejnaté šroty, agrární zahraniční obchod, teritoriální skladba, vývoj průměrných cen, hlavní české vývozní agrární komodity

Světový trh olejnin-současný stav

Segment olejnin, olejů a tuků a olejnatých mouček a šrotů patří na mezinárodním trhu mezi dynamicky se rozvíjející zbožové výšeče. Objem mezinárodního obchodu s olejninami se v uplynulých čtyřech dekádách pravidelně zvyšoval a tempo růstu světového vývozu olejnin, olejů a olejnatých šrotů bylo vyšší než u většiny ostatních významných komoditních agregací. Cenový vývoj na mezinárodním trhu olejnin je v uplynulých deseti letech nutno posuzovat v souvislosti s celkovým cenovým trendem světově obchodovaných zemědělských surovin. Ten je charakteristický dlouhodobým poklesem reálných

cen většiny hlavních agrárních komodit a zhoršováním směnných relací ve vztahu k cenám průmyslových výrobků, cenám energie, nerostných surovin a služeb. Tato degrese reálných cen zemědělských surovin je důsledkem obecně existujícího dlouhodobého převisu nabídky nad poptávkou na mezinárodním agrárním trhu, zhruba od první poloviny osmdesátých let minulého století. Ani nominální ceny rozhodujících mezinárodně obchodovaných agrárních komodit však nevykazovaly – s výjimkou několika krátkodobých konjunkturálních boomů – v posledním půlstoletí vzrůst. Komplex olejnin patří v tomto ohledu mezi zbožové agregace s relativně nejpříznivějším cenovým vývojem¹.

**Tab. 1: Průměrné roční ceny obilovin a olejnin na mezinárodním trhu (USD/t)
(nejnižší poptávkové ceny pro nejbližší termín lodění)**

Rok (říjen/září)	Pšenice ¹⁾	Kukuřice ²⁾	Sójové boby ³⁾	Slunečnice ⁴⁾	Řepka ⁵⁾
1994/95	212	134	248	309	289
1995/96	250	189	304	312	298
1996/97	172	136	304	266	284
1997/98	141	122	257	309	296
1998/99	102	97	209	257	227
1999/00	98	88	210	214	190
2000/01	108	92	201	219	202
2001/02	123	97	200	287	220
2002/03	143	107	243	285	284
2003/04	153	117	323	321	317

1) U.S. No.2, SRW, FOB Gulf

2) U.S. No.3, Yellow, FOB Gulf

3) U.S. CIF Rotterdam

4) EU, CIF Rýnské přístavy

5) Evropská, „00“, CIF Hamburg

Pramen: Oil World 1995 – 2005

Světová produkce deseti hlavních olejnin² se v průměru pětiletí 2000/01 - 2004/05 zvýšila v porovnání s průměrem období 1985/86 - 1989/90 ze 202,61 mil. t na 334,1 mil. t, tzn. o 65 %. Komoditní skladba této produkce se ovšem v průběhu porovnávaných let měnila. Zatímco se globální produkce sójových bobů v uvedeném časovém rozpětí zvýšila o 66 %, produkce řepky vzrostla pouze o 40 % a produkce slunečnice o 7 % poklesla. Podíl sóji na světové sklizni uvedených deseti olejnin se trvale zvyšoval z 50,2 % v první polovině devadesátých let na 57,8 % v poslední hodnocené polovině dekády, podíl řepky nevýrazně kolísal mezi 11,4 % až 11,9 %, podíl slunečnice souběžně poklesl z 9,7 % na 7,2 %.

Tab. 2: Světová produkce deseti hlavních olejnin (mil. t)

	1998/99 – 2002/03 Ø	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	Index ¹⁾
--	------------------------	---------	---------	---------	---------	---------	---------------------

¹ Na rozdíl od jiných významných komoditních skupin, u kterých byly cenové poklesy markantnější. Zde máme na mysli zejména cukr, tropické a subtropické pochutiny a nápoje – káva, kakaové boby, čaj, koření, některé skupiny citrusů, mlékařenské produkty, ale i obiloviny apod.

² Sójové boby, bavlníkové semeno, podzemnice olejná, slunečnice, řepka, sezam, palmojádro, kopra, lněné semeno a ricinus

Sójové boby	175,43	175,24	184,46	196,64	184,89	225,00	128,3
Bavlníkové semeno	34,20	33,90	37,32	33,54	36,03	42,78	125,1
Podzemnice olejná²⁾	22,48	23,05	24,00	22,09	23,22	23,47	104,4
Slunečnice	24,53	23,21	21,31	23,96	26,85	25,20	102,7
Řepka	37,19	37,46	36,61	33,15	39,02	43,54	117,1
Sezam	2,88	2,87	3,24	2,96	3,10	3,10	107,6
Palmojádro	6,59	6,63	6,86	7,48	7,81	8,23	124,9
Kopra	5,00	5,66	5,00	5,28	4,90	5,12	102,4
Lněné semeno	2,43	2,36	2,01	2,10	2,26	2,06	84,8
Ricinus	1,16	1,35	1,04	0,95	1,16	1,25	107,8
Celkem	311,89	311,75	321,85	328,14	329,25	379,75	121,8
Podíl na světové produkci (%)							
Sójové boby	56,2	56,2	57,3	59,9	56,2	59,2	
Slunečnice	7,9	7,4	6,6	7,3	8,2	6,6	
Řepka	11,9	12,0	11,4	10,1	11,9	11,5	

1) Index 2004/05 : Ø 1998/99 – 2002/03; 2) Podzemnice neloupaná

Pramen: Oil World Statistics Update, prosinec 2004

Změny v komoditní skladbě světové produkce olejnin v uplynulém desetiletí probíhaly paralelně se změnami pozic jednotlivých teritorií v hierarchii globální produkce olejnin. Zjednodušeně řečeno – těžiště světové produkce se přesouvalo z USA na latinskoamerické země. Brazílie, Argentina a Paraguay již koncem sledované dekády participovaly na globální produkci deseti hlavních olejnin cca 29 %, zatímco USA pouze cca 24 %. Podíl zemí jihovýchodní Asie³ stagnoval na cca 26 %. Impozantní vzestup produkce je patrný zejména v Brazílii a Argentině.

Tab. 3: Podíly vybraných zemí na světové produkci deseti hlavních olejnin¹⁾

Pětiletí ²⁾	Světová produkce	USA		Brazílie		Čína		Argentina	
	mil. t	mil. t	%	mil. t	%	mil. t	%	mil. t	%
1990/91- 94/95	231,93	66,02	28,5	23,15	10,0	35,45	15,3	16,85	7,3
1991/92- 95/96	240,28	67,85	28,2	24,61	10,2	37,05	15,4	17,44	7,3
1993/94- 97/98	257,80	72,99	28,3	27,63	10,7	39,80	15,4	19,75	7,7
1994/95- 98/99	270,58	77,72	28,7	29,17	10,8	40,63	15,0	21,61	8,0
1995/96- 99/00	279,11	78,34	28,1	30,57	11,0	41,61	14,9	23,85	8,5
1996/97- 00/01	290,79	81,62	28,1	34,18	11,8	43,07	14,8	26,24	9,0
1997/98- 01/02	303,26	84,68	27,9	37,49	12,4	45,04	14,9	29,69	9,8
1998/99- 02/03	311,89	84,89	27,2	41,67	13,4	46,60	14,9	32,06	10,3
2003/04	329,25	76,39	23,2	52,55	16,0	48,38	14,7	35,48	10,8
2004/05	379,75	96,57	25,4	64,72	17,8	54,34	14,3	40,71	10,7

1) Sója, Bavlníkové semeno, Podzemnice olejná, Slunečnice, Řepka, Sezam, Palmojádro, Kopra, Lněné semeno, Ricinus; 2) Poslední dvě období jsou hospodářské roky

Pramen: Oil World Statistics Update 1995 - 2005

Zatímco se v uplynulých deseti letech sklizeň olejnin v USA zvýšila o 46 %, v Číně vzrostla o 53 %, v Argentině o 142 % a v Brazílii o 180 %. Dynamický růst produkce se pochopitelně promítá také do odpovídajícího zvýšení nabídky na mezinárodním trhu a do

³ Čína, Indie, Indonésie, Malajsie, Pákistán, Filipiny

podílu na světovém exportu. Akcelerace nabídky je umožněna nižšími náklady na produkci olejnin v Brazílii a Argentině (které mají dosud oficiálně statut rozvojových zemí) a návazně růstem vývozu.

Dynamika růstu vývozu olejnin z Brazílie a Argentiny je skutečně vysoká. Zatímco se hodnota exportu deseti hlavních olejnin z USA (největší světový exportér) v období 2002/03 – 04/05 v porovnání s léty 1994/95 – 96/97 zvýšila o 15,7 %, vzrostl odpovídající vývoz z Argentiny o 177,5 % a z Brazílie o 371 %. Podíl Brazílie na světovém exportu deseti rozhodujících olejnin se zvýšil až na 28 – 31 % v posledních třech letech, při paralelním poklesu podílu USA ze 41 na 38 %. Podíl Argentiny na globálním vývozu olejnatých semen se v období 2002/03 – 2004/05 pohyboval mezi 10 – 13 %, tato země však byla největším světovým exportérem olejnatých šrotů s podílem 32 až 33 % na celkové hodnotě světového vývozu, následována Brazílií (23 %) a USA (14 – 17 %).

Perspektivy mezinárodního trhu s olejninami

Skutečnost, že segment olejnin, olejů a olejnatých šrotů vykazuje vyšší dynamiku růstu v porovnání s většinou ostatních zbožových výsečí mezinárodního agrárního trhu je důsledkem řady faktorů, z nichž mnohé budou nepochybně působit na tuto komoditní agregaci také v budoucnosti. Světová spotřeba olejnin má kontinuálně vzestupný trend. Za posledních 15 let vzrostla cca o 58 %. Rychle se zvyšuje zejména spotřeba rostlinných olejů, pokračuje také vzestup poptávky po olejnatých šrotech. Spotřeba olejů a tuků⁴ na obyvatele a rok se v USA pohybovala v období 2000/01 – 2003/04 kolem 49 kg, v EU-25 v uvedeném období vzrostla ze 44,7 na 47,1 kg. V Číně se od roku 1992/93 do roku 2003/04 zvýšila 2,3-krát a všeobecně se předpokládá další akcelerace zvyšování této spotřeby v nejbližších letech.

V souvislosti s pokračující zdravotní osvětou a všeobecně postupující změnou charakteru práce a lidských aktivit (směrem k poklesu energetické náročnosti) bude pokračovat a zesilovat tendence k racionalizaci výživy. Podíl rostlinných olejů a tuků v lidské výživě poroste. Bude se dál zvyšovat spotřeba rostlinných olejů pro nepotravinářské účely (kosmetika, hygienické přípravky apod.). Vzroste dále využití olejnin k produkci alternativních paliv. Tento trend je v posledních měsících velmi zřejmý a poptávka po olejnatých surovinách pro tyto účely v souvislosti s impozantním růstem cen ropy na mezinárodním trhu vzrostla. Mnoho zemí ohlásilo rozsáhlé investice v tomto oboru⁵.

Je nutné očekávat pokračující změny zejména v teritoriální struktuře světové produkce olejnin. Pozice Brazílie, Argentiny a dalších Jihoamerických zemí v roli hlavních světových producentů olejnin se dále upevní. Brazílie pravděpodobně předstihne USA v posloupnosti nejvýznamnějších vývozců olejnin. Výrazně vzroste produkce olejnin v Indii, Pákistánu a Indonésii, zvýší se význam dalších asijských zemí, které dosud mezi významnými producenty nefigurují (Vietnam). Objem sklizní olejnin v Číně se také bude

⁴ 17 olejů a tuků, sledovaných Oil World

⁵ USA, Německo, Belgie, Paraguay,

dynamicky zvyšovat, nicméně čínská poptávka po olejninách poroste stejným nebo i vyšším tempem a čínský podíl na globálním vývozu se příliš nezvýší.

V nejbližších letech lze očekávat významný vzestup sklizní olejnin v SNS, především v Ruské federaci a Ukrajině. Také Rumunsko a Bulharsko v příští polovině dekády rozšíří a zintenzívní produkci olejnin a zvýší se jejich nabídka na mezinárodním trhu⁶.

Obecně lze očekávat zvýšení konkurenceschopnosti a objemu nabídky olejnin, olejnatých šrotů a částečně i olejů se strany rozvojových, resp. méně průmyslově vyspělých zemí. V daných souvislostech sehraje významnou roli „Světová obchodní organizace – WTO“. V rámci jednání této vrcholné mezinárodní organizace, zabývající se mezinárodním obchodem, vzrůstá velmi významně tlak rozvojových zemí na uvolnění celních i netaarifních bariér obchodu s agrární produkcí, resp. na liberalizaci dovozu této produkce do průmyslově vyspělých zemí. Dnes již nejde jen o zemědělské suroviny, ale také o polotovary a hotové potraviny. Tento tlak, podporovaný nezřídka spekulativně také některými vyspělými státy, je evidentně efektivní. Je velmi pravděpodobné, že bude úspěšný i nadále. Cenová konkurenceschopnost vyspělých zemí v segmentu zemědělských surovin se sníží. Týká se to nepochybně i olejnin, resp. olejnatých šrotů.

V daných souvislostech je nutno si uvědomit, že mnohé kapitálově silné subjekty z USA, EU, Kanady a dalších vyspělých zemí již masivně investují do půdy a technologií v perspektivních rozvojových zemích a úsilí po liberalizaci mezinárodního agrárního obchodu již není pouze v zájmu vlád agrárně orientovaných RZ, ale je také cílem těchto vlivných nadnárodních společností. K maximalizaci zisku si tyto anacionální subjekty bez dialogu s národními vládami vynucují „flexibilitu“ a kritériem přestávají být národní zájmy, resp. zájmy vlastního zemědělství a potravinářství.

Podíl vyspělých zemí – a zde máme na mysli zejména země EU-25 (včetně ČR, která participovala v r. 2002 a 03 na světovém vývozu řepky 4,9 %, resp. 1,1 % a na svět. vývozu slunečnice 2,1 %, resp. 1,2 %) - na světovém vývozu olejnin bude dále klesat. Nezna-mená to nicméně, že se jejich vlastní produkce dramaticky sníží⁷. Vzdávající rizika – klimatická, energetická i obchodně politická – povedou vlády těchto zemí ke zvýšení akcentu na udržení racionální míry soběstačnosti. Pokračující růst poptávky po rostlinných olejích a olejnatých šrotech (umocněný vlivem naznačených rizik) je vcelku solidní garancí mírně nadprůměrného (v porovnání s ostatními rozhodujícími mezinárodně obchodovanými agrárními surovinami) růstu cen diskutovaných olejnin na mezinárodním trhu.

Perspektivy českého trhu s olejninami

Česká republika je v evropském kontextu významným producentem a vývozcem řepky.

⁶ Především slunečnice, možná sója, méně již řepka

⁷ ČR se podílela na produkci řepky v EU-25 v r. 2004 více než 6,1 % a byla pátým nejvýznamnějším producentem této olejni-ny v EU-25.

Tab. 4: Podíl české produkce řepky na světové produkci¹⁾ (pětileté průměry) (tis. t)

Průměr let	Světová produkce	Produkce ČR ²⁾	Podíl ČR na světové produkci (%)
1990/91 - 1994/95	27 378	367	1,34
1991/92 - 1995/96	29 132	532	1,83
1993/94 - 1997/98	31 205	517	1,66
1994/95 - 1998/99	33 014	577	1,74
1995/96 - 1999/00	35 426	673	1,90
1996/97 - 2000/01	36 061	710	1,97
1997/98 - 2001/02	37 201	798	2,15
1998/99 - 2002/03	37 163	828	2,23
1999/00 - 2003/04	37 662	769	2,04
2004/05	43 536	930	2,14
Index 1999/00 - 2003/04 : 1993/94 - 1997/98	121	149	-

1) Řepka a canola

2) V prvních dvou pětiletí jde do r. 1993 o průměry ČSR

Pramen: Oil World Statistics Update 1995 - 2004

Jakkoliv nemáme k dispozici reprezentativní statistická data, patří ČR také k rozhodujícím evropským producentům a exportérům maku a zajímavý je také vzrůstající objem vývozu hořčice.

Tab. 5: Zahraniční obchod ČR se semenem řepky olejky (CN 1205)
(bez rozlišení celních režimů)

	VÝVOZ		DOVOZ	
	t	mil. Kč	t	mil. Kč
1997	93 242,1	782,9	341,1	5,4
1998	80 993,2	651,8	1 099,4	14,7
1999	393 508,2	2 567,2	15 298,4	98,1
2000	442 378,5	2 770,4	15 158,3	116,8
2001	338 829,7	2 534,3	12 966,9	104,9
2002	265 472,6	1 820,4	10 428,6	95,1
2003	48 272,2	354,9	10 850,3	130,7
I. – XI. měsíc 2004	66 561,1	467,1	70 264,8	580,2

Pramen: Celní statistika

Tab. 6: Zahraniční obchod ČR se semenem slunečnice (CN 1206)
(bez rozlišení celních režimů)

	VÝVOZ		DOVOZ	
	t	mil. Kč	t	mil. Kč
1997	11 274,2	96,1	12 578,1	113,5
1998	2 539,6	24,5	20 971,0	167,2

1999	41 399,2	316,8	4 964,4	77,4
2000	38 065,4	289,0	24 016,4	224,0
2001	40 869,4	354,2	9 125,1	109,9
2002	35 362,8	318,1	18 242,8	190,7
2003	30 934,1	239,8	17 356,1	179,5
I. – XI. měsíc 2004	59 566,8	435,7	17 551,4	187,6

Pramen: Celní statistika

**Tab. 7: Zahraniční obchod ČR se semenem maku (CN 1207 91)
(bez rozlišení celních režimů)**

	VÝVOZ		DOVOZ	
	t	mil. Kč	t	mil. Kč
1997	10 751,6	269,0	851,7	18,1
1998	16 433,4	423,6	991,4	50,8
1999	20 224,1	443,3	899,1	25,4
2000	16 028,5	423,7	1 130,3	32,5
2001	15 186,9	393,8	1 607,9	56,1
2002	18 174,3	444,2	1 111,5	30,6
2003	13 147,6	331,3	796,1	23,5
I. – XI. měsíc 2004	19 540,0	545,7	686,6	24,5

Pramen: Celní statistika

**Tab. 8: Zahraniční obchod ČR se semenem hořčice (CN 1207 50)
(bez rozlišení celních režimů)**

	VÝVOZ		DOVOZ	
	t	mil. Kč	t	mil. Kč
1997	14 582,0	139,8	569,0	6,4
1998	12 050,0	129,2	1 120,9	17,7
1999	22 502,2	213,7	693,4	8,2
2000	33 816,2	264,5	791,2	8,1
2001	16 883,0	209,7	286,8	5,4
2002	18 326,7	282,5	1 280,3	20,2
2003	24 448,3	318,0	733,4	11,4
I. – XI. měsíc 2004	25 252,5	297,8	1 046,0	13,1

Pramen: Celní statistika

**Tab. 9: Zahraniční obchod ČR se slámou makovou (CN 1211 40 00)
(bez rozlišení celních režimů)**

	VÝVOZ		DOVOZ	
	t	mil. Kč	t	mil. Kč
1997	0,0	0,0	0,0	0,0
1998	0,0	0,0	0,0	0,0
1999	0,0	0,0	0,0	0,0

2000	0,0	0,0	0,0	0,0
2001	0,0	0,0	0,0	0,0
2002	4 286,1	40,6	0,8	0,2
2003	5 143,3	55,1	0,3	0,0
I. – XI. měsíc 2004	3 001,4	36,3	0,2	0,0

Pramen: Celní statistika

Všechny uvedené olejniny byly v uplynulých pěti letech – ze zorného úhlu českého agrárního zahraničního obchodu - významnými netto-vývozními komoditami. V období 1999 - 03 činila průměrná roční hodnota jejich vývozu⁸ (bez rozlišení celních režimů) 3 036,3 mil. Kč. Na celkové hodnotě českého agrárního exportu participovaly 6,6 %.

Význam ČR jako vývozce olejin v rámci EU-25 vynikne zejména v porovnání s postavením českého agrárního sektoru v celkovém agrárním vývozu EU-25. V letech 1999 -2003 participoval totiž celkový český agrární export na odpovídající hodnotě agrárního exportu EU-25 jenom 0,6 – 0,7 %. Přitom pouze export řepky z ČR se podílel na vývozu této olejniny z EU–25 v roce 2002 více než 22,9 % a v roce 2003 ještě 6,5 %.

Perspektivy českého exportu olejin jsou nadějně. Je nicméně nutné upozornit na úskalí těchto perspektiv. Relativně nejméně rizikový se jeví export řepky. Očekávaná zvýšení konkurence se strany SNS, Rumunska a Bulharska se týkají spíše slunečnice. Mezinárodní trh s touto olejinou má však v současné době nejpříznivější prognózy odbytu a cen. Vývoz maku je trvale limitován relativně malým okruhem možných destinací. Predikce exportu hořčice je obtížná, nicméně tato komodita není bez zajímavosti pokud bude vývozcem renomovaná silná firma a exportní nabídka bude adekvátní požadavkům odběratelů a bude konstantní.

Všeobecně by však domácí producenti olejin měli koncipovat své perspektivy na unijním trhu v intencích požadavku nutného zvyšování přidané hodnoty v exportní nabídce. Jestliže byl např. agrární export ČR v uplynulé dekádě zhruba 2-krát menší než řecký, 4-krát menší než rakouský, 5-krát menší než irský, 14-krát menší než belgický a 20-krát menší než nizozemský, vypovídá to o něčem nezdravém v koncepci našeho agrárního zahraničního obchodu. Z našich dlouhodobých analýz a mezinárodních komparací plyne, že hlavní příčinou jsou naše neporovnatelně nízké exportní ceny, dané nedostatečnou přidanou hodnotou exportované produkce. Vývoz surovin by měl být (tak jako v uvedených porovnávaných zemích) nahrazován vývozem produktů s vyšší mírou zpracování, s vyšším podílem národní práce a invence. Skladba českého agrárního exportu by neměla být blízká struktuře v rozvojových zemích, těžiště exportu (zde máme na mysli samozřejmě i intraobchod) by nemělo být v surovinách. Nepochybně máme dispozice k tomu, aby-

⁸ Včetně makoviny

chom na mezinárodním trhu nabízeli osiva, finalizované produkty, sofistikované potravinářské výrobky. Cesty k tomuto cíli nemohou být předmětem tohoto příspěvku, nicméně určitě existují. Pouze takováto koncepce povede český agrární sektor na důstojné místo na mezinárodním trhu.

Použitá literatura

FAO Trade Yearbook, 2001, 2002

Oil World, ročníky 1996 – 2005

Tuček, P.: Ročenka agrárního zahraničního obchodu ČR za rok 2002 a 2003, výzkumné studie VÚZE Praha

Tuček, P.: Agrární zahraniční obchod po vstupu do EU, závěrečná zpráva, VÚZE Praha 2003, 68 str.

Kontaktní adresa:

Ing. Petr Tuček, CSc., VÚZE Praha, Mánesova 75, 120 58 Praha 2, (BOX 22),
tel.: 222 000 305, e-mail: tucek@vuze.cz